

Udvalgsbetænkningen

vedrørende

Forslag til Foranstaltninger mod Landbrugets Mangel paa Arbejdskraft.

Foredrag i Det kgl. danske Landhusholdningsselskab d. 17. Novbr. 1909
af Sekretær *H. Hertel* og Forpagter *Chr. Sonne*.

I.

Af *H. Hertel*.

Saa langt tilbage som der har været Mennesker, der har arbejdet for andre, har der ogsaa været et Arbejderspørgsmaal — det vil i Virkeligheden sige, saa langt tilbage som Historien naar. Ogsaa vort Landbrug har til alle Tider haft sit Arbejderspørgsmaal, men dettes Karakter har selvfølgelig forandret sig med de skiftende sociale og økonomiske Forhold, det var t. Eks. et andet før Afløsningen af Bøndernes Byrder (som Høveriet) end efter denne. Vor Landbrugshistorie fortæller ofte om vanskelige Arbejderforhold, og i gamle Forordninger finder vi undertiden Udtalelser, som trods det gamle Sprog lyder for os, som om de kunde tage Sigte paa Nutidsforhold. Saaledes f. Eks. naar Christian den 4. fandt det nødvendigt ved Forordningerne af 1. April 1606 og 23. Juni 1608 at forsøge paa at hemme »den store Uskikkelighed og Modvillighed, sig her udi Riget med Tjenestefolk begiver, saa at man med Tiden ikke kan bekomme Folk, som for Løn ville tjene, med mindre man endelig vil give give dem dobbelt Løn af, hvad de selv ønske og begære.«

Det er imidlertid ikke en historisk Oversigt over de forskellige Tidens Arbejderforhold, der skal gives her, og jeg skal derfor kun minde om, at næsten gennem hele

forrige Aarhundrede hører vi om Landmændenes Beklagelser over de vanskelige Arbejderforhold. Vi møder disse Beklagelser i de ældste af de af Landhusholdningsselskabet udgivne Amtsbeskrivelser, i Beskrivelserne fra 1820'erne, altsaa paa en Tid, da Landbrugets økonomiske Forhold var i højeste Grad daarlige, og de lyder til os fra 1860'erne og 70'erne, altsaa paa en Tid, da Produktpriserne var stigende og Konjunkturerne udmærkede.

Det er forstaaeligt, at der til alle Tider findes et Arbejderspørgsmaal. Forholdet mellem Arbejdsgivere og Arbejdere griber ind paa saa mange Omraader — økonomiske, erhvervstekniske, personlige m. fl. —, at der saa fra den ene Side og saa fra den anden er Tilstande, der ønskes forandrede, hvad der jo aldrig gaar af uden en vis Gnidningsmodstand. Men selvfølgelig kan der til de forskellige Tider være større eller mindre Uro i Arbejderforholdene. Nu er der sikkert ingen Tvivl om, at den sidste Tredjedel af forrige Aarhundrede og den forløbne Del af det 20. har været en Tid, i hvilken Arbejderforholdene paa Landet er blevne stadig vanskeligere for Arbejdsgiverne. I denne Periode er Gaardene komne ind paa en stedse mere intensiv Drift med udstrakt Rodfrugtdyrkning, Efterspørgselen efter den hertil nødvendige Arbejdskraft er derfor vokset, men samtidig er det blevet stedse besværligere at tilvejebringe den fornødne Arbejdskraft, og denne er i Perioden, der omfatter Landbrugs-krisens mange og trange Aar, stedse bleven dyrere.

Arbejdslønnens Stigning kan belyses statistisk, idet der for Aarene 1872, 1892, 1897 og 1905 foreligger Oplysninger, der er tilvejebragte paa ensartet Maade. Af disse Oplysninger fremgaar det, at den gennemsnitlige aarlige Pengeløn for det egentlige Tyende i Landbruget var:

	Mandligt Tyende.	Kvindeligt Tyende.
i 1872	126 Kr.	69 Kr.
- 1892	199 —	126 —
- 1897	229 —	144 —
- 1905	281 —	180 —

Fra 1870'ernes Begyndelse er Lønnen altsaa stegen med 123 pCt. for Karlernes og med 161 pCt. for Pigernes Vedkommende. De faste mandlige Daglejeres Løn er i samme Periode beregnet til:

	Paa egen Kost.	Paa Husbon- dens Kost.
i 1872	407 Kr.	216 Kr.
- 1892	486 —	315 —
- 1897	534 —	345 —
- 1905	593 —	409 —

Lønnen er altsaa for disses Vedkommende stegen henholdsvis med ca. 46 og 90 pCt. *)

Hvad Vanskeligheden med at tilvejebringe den fornødne Arbejdskraft angaar, er det vist nærmest umuligt talmæssigt at konstatere denne; thi de Principper man er gaaet frem efter ved Folketællingerne har været forskellige, og der er i Tællingsskemaerne opført store Grupper — som f. Eks. »Daglejere og Arbejds mænd uden bestemt Næring« — om hvilke man vel véd, at de skal fordeles paa de forskellige Erhvervsgrupper: Landbrug, Industri, Handel etc., men man véd ikke, hvorledes denne Fordeling skal finde Sted.

Imidlertid kan man dog paa indirekte Maade konstatere, at Arbejdskraftens Rigelighed er bleven formindsket, nemlig ved Hjælp af de i det 19. Aarhundrede foretagne Folketællinger. **)

Det fremgaar af disse, at navnlig i Tiden efter 1870 har Tilvækstprocenten for adskillige Amters Landbefolkning været lig Nul, ja i Tiaaret 1880—90 viser endog 6 Amter: Frederiksborg, Holbæk, Sorø, Præstø, Odense og Vejle Amter Befolkningstab for Landdistrikterne, og i Tiaaret 1890—1901 er det samme ogsaa Tilfældet for Bornholms Amt. Grunden hertil er Landbefolkningens Flytten til Byerne. Men ved Siden af denne Bortvan-

*) Jvnfr. »Statistiske Meddelelser«, 4. Række, 20. Bind, 2. Hæfte.

**) Jvnfr. »Befolkningsforholdene i Danmark i det 19. Aarhundrede«. Statistisk Tabelværk, 5. R., Litra A Nr. 5.

dring er der et andet Moment, der har gjort sig stærkt gældende i Landdistrikternes Befolkningsudvikling i det 19. Aarhundredes anden Halvdel, og det er Fremvæksten af ny Befolkningscentre ude i selve Landdistrikterne.

Medens den med Jordernes Udskiftning følgende Udflytning af Gaardene og Fremvæksten af ny Bosteder ved Opdyrkning og Bebyggelse af gamle Overdrev o. lign. har virket spredende paa Bebyggelsesforholdene i Landdistrikterne, har paa den anden Side Næringsfrihedens Indførelse og Jærnbanelinies Udvikling skabt en Bevægelse i modsat Retning. Der har i stort Omfang dannet sig ny Bygninger af en anden, en mere bymæssig Karakter end de gamle Landsbyer. Disse bymæssige Bebyggelser er fortrinsvis opstaaede langs Jærnbanelinierne, med en Jærnbane-station som Kærne, og de benævnes derfor som Regel »Stationsbyer«.

Nu viser det sig, at sonderer man Sognene i 2 Grupper, de, der har Jærnbane-station, og de, som er uden en saadan, bliver Tilvækstprocenterne for de 2 Grupper meget forskellig. Befolkningsstilvæksten i Stations-sognene har i Aarhundredets sidste Halvdel gennemsnitlig været dobbelt saa stor som i de andre Sogne, ja, i en hel Del Tilfælde, navnlig paa Øerne men ogsaa i Jylland, træffer man endog Tilbagegang i Folketallet for de Sogne, hvori der ikke findes Jærnbane-station, samtidig med en ikke ringe Befolkningsstilvækst i Stations-sognene. Jærnbanerne har med andre Ord øvet en betydelig Indflydelse med Hensyn til Befolkningens Forskydning, de har i væsentlig Grad bidraget til, at denne har kunnet søge ind til Byerne, eller at den har samlet sig i »Stationsbyerne« — i sidste Tilfælde er den vel i Statistiken endnu henregnet til Landbefolkningen, men for den Landmand, som søger sig Arbejds-kraft, er den lige saa vel tabt som de Folk, der er draget ind til Byerne eller over Havet.

Det kan, som fremhævet, sikkert ikke nytte at forsøge paa at tilvejebringe en Sammenligning mellem Landbrugets Arbejds-kraft til de forskellige Tider. Derimod

kan man nogenlunde angive Tallet paa Landbrugets Arbejdere efter Folketællingen 1901. Ved denne opgjordes Antallet af Arbejdere — det vil sige erhvervsmæssig beskæftigede Forsørgere under og over 15 Aar — i Landbruget til:*)

	Mandkøn.	Kvindkøn.
hos Godsejere	6,120	1,070
— Proprietærer	3,585	1,017
— Gaardmænd	112,188	81,095
— Forpagtere	6,915	3,135
— Parcellister og Boelsmænd ..	10,169	9,257
— Husmænd	22,294	23,785
ved Mejeribruget.....	2,017	1,872
— Landbrug iøvrigt.....	10,252	9,940
Landbrugsteknikere	102	11
Landarbejdere og Indsiddere**) .	36,879	3,684
Ialt ved Landbrug og Mejeribrug	210,521	134,866
— hos Gartnere	2,845	340
— ved Skovbrug	2,990	91

Foruden de egentlige Arbejdere er der beskæftiget en Del Medhjælpere i Landbruget og de med dette beslægtede Erhverv. Antallet af disse Funktionærer (Bestyrere, Inspektører, Forvaltere o. lign.) var i 1901 med et rundt Tal 14.000.

Til den ved Folkevandringen fra Land til By eller til oversøiske Lande fremkaldte Vanskelighed ved at tilvejebringe den fornødne Arbejdskraft og til dennes Fordyrelse kom i den sidste Tredjedel af forrige Aarhundrede endnu en Vanskelighed, nemlig en hidtil ukendt Løshed for ikke at sige Uvederhæftighed i Arbejderforholdene. Mere og mere forsvandt det gamle patriarkalske Forhold mellem Husbonde og Tyende, de lange Tjenester blev

*) Jvnfr. Folketællingen i Kongeriget Danmark den 1. Februar 1901, 2. Del. [Statistisk Tabelværk, 5. Række, Litra A Nr. 4. S. 221 ff. og S. 261—62.]

**) En stor Del Medhjælpere ved Landbruget kan ikke henføres til nogen bestemt af de ovenfor anførte Klasser og er derfor opført under en særlig Gruppe: »Landarbejdere og Indsiddere«

Undtagelserne og paa de fleste Gaarde vekslede Folkebestanden hurtigere og hurtigere.

De vanskelige Arbejderforhold affødte foruden en omfattende Diskussion paa Møder og i Landbrugsbladene 3 Udvalgsbetænkninger: i 1883 afgav et af Foreningen af jyske Landboforeninger nedsat Udvalg en Betænkning om Tyendeforholdene paa Landet, 2 Aar senere udkom en Betænkning over samme Emne af et af Fyns Stifts patriotiske Selskab nedsat Udvalg, og 1891 afgav Sorø Amts landøkonomiske Selskab en Tyendebetænkning.

Disse Betænkninger og navnlig da de 2 sidste tog Landarbejderspørgsmaalet op til grundig Behandling og fremkom med forskellige Forslag til Forholdenes Forbedring.

Den af Fyns Stifts patriotiske Selskab afgivne Betænkning stillede forskellige Opgaver til Hjemmene, Foreninger, Kommunerne og Staten. Til de første stilledes navnlig følgende Fordringer: Husbonde og Madmoder bør omgaas Folkene paa en god og forstandig Maade, og der bør gives dem nærende Mad, passende Løn og gode Lokaler, endvidere bør der sørges for gavnlig Underholdning og arbejdes hen til Husflidens Genoptagelse. Hvad Foreninger angaar, er det særlig Foreninger til Præmiering for lang og tro Tjeneste, Ynglingeforeninger, Værneforeninger, Tjenestepigemøder og lokale Husflidsforeninger, Udvalget tillagde stor Betydning, hvis de kan vinde almindelig Tilslutning. Til Kommunerne stilledes det følgende Opgaver: gennem Plejemoderinstitutionen og paa anden Maade moralsk at indvirke paa det vordende Tyende, gennem Skolerne at give det en grundig og sund Undervisning og søge at vække dets Sparsommelighed ved at faa Sparemærkesystemet indført i Skolerne; støttet af Lovgivningsmagten bør de endelig træde energisk op mod Brændevinsdrikningen og søge Sygeplejesagen fremmet. Fra Statens Side bør der endelig foretages en Revision af Tyendeloven, den forargelige, ukontrollerede Fæstemandsvirksomhed bør forbydes; ved en radikal Forhøjelse af

Brændevinsafgiften skal Staten søge Forbruget af spirituøse Drikke begrænset, endvidere bør den foretage en Revision af Skoleloven og give de ubemidlede Adgang til billig Alderdomsforsørgelse.

I den af Sorø Amts landøkonomiske Selskab afgivne Betænkning fremhæves følgende som de væsentligste af de Maader, hvorpaa Landbruget kan holde paa sit gode Tyende: Adgang for dette til at komme i Besiddelse af Jord enten som Ejer eller Bruger. Udsigt til i en forholdsvis yngre Alder at kunne danne egen Husstand under nogenlunde betryggende økonomiske Vilkaar. Oprettelse af Alderdomsforsørgelseskasser med Tilskud fra Arbejdsgiveren, af Sygekasser og af Forsikringskasser mod Ulykkestilfælde. Tilskud til det Tyende, der benytter Sparekasserne til at sammenspare sig en lille Kapital til Brug, naar der skal sættes Bo eller til lignende Øjemed. Præmiering for lang og tro Tjeneste. Gode Opholdssteder for Tyendet, god og passende Kost, Interesse fra Husbondens Side for alt, hvad der vedrører Tyendet, derunder ogsaa indbefattet dets Fornøjelser, dets aandelige Udvikling gennem god, sund Læsning, gennem en formaaltjenlig Benyttelse af Fritiden og gennem personlig Paavirkning samt ved en i Ordets egentlige Forstand human Behandling, hvorved Udvalget forstaar ikke en blødagtig Svaghed og Eftergivenhed, men en Behandling, som er dikteret af Hensynet til Tyendets sande Vel.

Endelig foreslaar det af Foreningen af jyske Landboforeninger nedsatte Udvalg, at Staten skal medvirke til en Begrænsning af Forbruget af spirituøse Drikke, en bedre Sygepleje og Sygehjælp for Arbejderbefolkningen samt en lettet Adgang til Livsforsikring og Alderdomsforsørgelse. Endvidere nævner Udvalget som Midler til at fremkalde bedre Arbejderforhold: gode og sunde Boliger, passende Løn og lettet Adgang for Arbejderne til i en ikke for silDIG Alder at kunne erhverve selvstændig Ejendom.

Flere af de Foranstaltninger og Forholdsregler, disse 3 Betænkninger altsaa tager Ordet for, er nu gennemførte

for kortere eller længere Tid siden. Arbejderforholdene er imidlertid ikke forbedrede siden deres Fremkomst, men tværtimod forværrede. Derfor tør man dog ikke slutte, at Betænkningerne har været forgæves, uden Nytte og uden Spor. Det er muligt, at Arbejderforholdene vilde være følte endnu vanskeligere, hvis de offentlige Foranstaltninger, Betænkningerne slog til Lyd for, ikke var blevne gennemførte, og saa vist som Hovedarbejdet med Hensyn til at forbedre Arbejderforholdene maa udføres af Arbejdsgiverne selv, taler Sandsynligheden vel ogsaa for, at de Henstillinger til Husbonderne, som Betænkningerne rummede ikke faa af, af mange er tagne til Følge og har bidraget deres til at fremskaffe roligere og bedre Arbejderforhold paa ikke faa Gaarde.

Der var altsaa i Fjor forløbet 17 Aar, siden Landarbejderspørgsmaalet havde været optaget til grundig Behandling. I disse 17 Aar har Landbruget udviklet sig videre i intensiv Retning, dets Efterspørgsel efter Arbejdskraft er vokset samtidig med, at Besværligheden med at fremskaffe denne ogsaa er vokset. Paa sit Bestyrelsesmøde i Juni Maaned 1908 besluttede Landhusholdnings-selskabet sig derfor til at nedsætte et Udvalg til at tage Landarbejderspørgsmaalet op til Behandling og fremkomme med Forslag om, hvad der kan gøres for at raade Bod paa den tilstedeværende Mangel paa Arbejdskraft. Det er det 1. Afsnit af den af Udvalget afgivne Betænkning, der har været offentliggjort i »Tidsskrift for Landøkonomi«s September-Hæfte og er udkommet i Boghandelen, jeg skal have den Ære at forelægge her i Aften, medens Hr. Landstingsmand *Chr. Sonne* vil forelægge 2. og 3. Afsnit.

Der kan selvfølgelig ikke være Tale om at komme nærmere ind paa ethvert af de 8 Punkter, hvoraf Betænkningens 1. Afsnit bestaar. Jeg maa indskrænke mig til at knytte lidt længere eller kortere Bemærkninger til de enkelte Punkter.

Det første Afsnit omhandler de Foranstaltninger,

hvortil Statens Medvirkning vil udkræves, det andet de, som bedst fremmes ad Foreningsvejen, og det tredje endelige de, der kan iværksættes af den enkelte Arbejdsgiver.

Blandt de Foranstaltninger, hvortil Statens Medvirkning kræves, nævner Udvalget først: Tilvejebringelse af Landarbejdere huse af forskellig Størrelse.

Udvalget tager her et Spørgsmaal op, der om end med Mellemrum har staaet paa Dagsordenen her hjemme i det sidste Aarhundrede. For godt 100 Aar siden fandtes der vel her i Landet Arbejdere ved Landbruget, men der fandtes ikke nogen egentlig Landarbejderstand; Landbrugets daværende Driftsmaade krævede ikke saa stor en Arbejdskraft som Nutidens, paa Herregaardene udførtes Arbejdet væsentligst af hoveripligtige Bønder og fast Tyende, paa Bøndergaardene af faste Tjenestefolk. Det var Landboreformerne i Slutningen af det 18. Aarhundrede — Stavnsbaandsløsningen, Hoveriets Fastsættelse og Afløsning o. s. v. — samt Gaardenes forbedrede Drift, der gav Stødet til Dannelsen af en egentlig Landarbejderklasse. Ved Folketællingen 1801 fandtes der ialt af jordløse Husmænd, Indsiddere og Daglejere med Husstand 133.383. Det kan derfor ikke undre*), at Lovgivningen paa flere Maader bestræbte sig for at skaffe Husene et passende Jordtilliggende (3 à 4 Tdr. Land Middeljord) for derved at forebygge, at der paa Landet dannede sig en stor, besiddelsesløs Klasse, der udelukkende var henvist til at forskaaffe sig Underhold ved Arbejde for andre. Flere Forordninger i det 18. Aarhundredes Slutning tager Sigte herpaa. Jeg skal blot nævne Forordningen af 25. Marts 1791 §§ 1—6, der under visse Betingelser tillader en Jordrot at nedlægge en Bondegaard og henlægge dens Jorder under andre Bøndergaarde, naar han paa den nedlagte Gaards Grund opbygger 2 ny Huse, hvert med et Tilliggende af 6 Tdr. Land Middeljord, samt tillægger hvert Hus

*) Jvnfr. Landbokommissionens Betænkning angaaende Tilvejebringelse af Jordlodder for Landarbejdere. Kjøbenhavn 1896. S. 4 og følg.

i Byen, der ikke er forsynet med 3 Tdr. Ld. Middeljord, saa megen Jord, at det erholder et saadant Tilliggende. Jorddrotten er ansvarlig for disse Huses bestandige Vedligeholdelse. Og i Følge samme Forordnings § 7 kan en Jorddrot nedlægge Bøndergaarde, naar han enten deler sammes Jorder mellem Beboere af jordløse Huse eller anvender dem til Beboelsessteder og ny Huse.

Imidlertid varede det ikke ret længe, før man syntes at være kommen til den Erkendelse, at man var gaaet for vidt med Hensyn til Oprettelsen af ny Huse. De Lovbestemmelser, der tog Sigte herpaa, slappedes. Det er karakteristisk, at i det af Regeringen i Aaret 1851 forelagte Lovforslag om Jordejendommens Udstykning og Sammenlægning havde man ganske opgivet at fremme Oprettelsen af Huslodder, og siden Midten af 1870'erne forlangtes end ikke længer Pligthouse oprettede ved Sammenlægning og Nedlægning af Gaarde. Det er den liberale Nationaløkonomi, der prægede den offentlige Mening og Lovgivningsmagten, Udviklingen skulde ikke påvirkes af Lovforanstaltninger, men overladt til sig selv vilde den medføre, at man med den tiltagende Folkemængde ogsaa vilde faa det Antal Huslodder, der var Trang for.

Først i Aarhundredets sidste Tiaar kom Spørgsmaalet om at træffe direkte Foranstaltninger til at tilvejebringe Jord til Landarbejdere paany i Forgrunden, der blev i Rigsdagen indbragt forskellige private Lovforslag, der tog Sigte paa denne Sag, og i 1894 blev der nedsat en Kommission til at tage Spørgsmaalet angaaende Tilvejebringelsen af Jordlodder til Landarbejdere under Overvejelse. To Aar efter afgav den sin Betænkning. Denne har et dobbelt Formaal for Øje, den tager Sigte haade paa Landarbejdernes og Arbejdsgivernes Interesser. Den foreslaar at lette Arbejderne Erhvervelsen af Jordlodder af en Størrelse af 3—4 Tdr. Ld. Middeljord, det vil altsaa sige af Lodder, der ikke skal drives som selvstændigt Landbrug, men der skal tjene Arbej-

derne som økonomisk Rygstød under deres Arbejde for andre. Samtidig vil der derved sikres Arbejdsgiverne en rigeligere og fastere Arbejdskraft. I Loven af 24. Marts 1899, som resulterede af Landbokommissionens Arbejde, blev Loddernes Størrelse imidlertid sat til mellem $3\frac{1}{2}$ og 5 Tdr. Ld. Middeljord, medens deres Værdi med Bygninger og Besætning kun undtagelsesvis maatte overstige 4000 Kr. Som bekendt er Loven af 1899 2 Gange revideret, i 1904 og 1909, og begge Gange har man forhøjet Loddernes Størrelse og Værdi. Man har m. a. O. forladt de Synspunkter, der dikterede Landbokommissionens Betænkning. Mere end Landarbejderlove er disse Love Husmandslove, der tager Sigte paa at fremme Oprettelsen af selvstændige Jordbrug. Udvalget gør sig derfor til Talsmand for, at Spørgsmaalet om at tilvejebringe et rigeligt Antal egentlige Landarbejderhuse med Tilliggende af nogle faa Skæpper Land, paany tages op. Man har sagt om Udvalgets Forslag, at det var et ensidigt og snævert Arbejdsgiver-Forslag. Jeg kan ikke se det berettigede i denne Paastand. Udvalget vil jo ikke den Bevægelse til Livs, der er oppe for at tilvejebringe egentlige Huslodder, det erkender jo netop fuldt ud det heldige i, at der eksisterer selvstændige Husmandsbrug. Men Landbruget trænger ogsaa til Arbejdskraft, og Landarbejderstanden lader sig ikke borteliminere. Vi maa regne med denne, og Udvalget har derfor spurgt: hvorledes kan man økonomisk og socialt hjælpe Landarbejderstanden? Det er herpaa, at dets Forslag om Jord til Arbejderhusene tager Sigte.

Den næste Foranstaltning, Udvalget tager op til Behandling, er Spørgsmaalet om Undervisning i Naturkundskaberne, derunder Landbrugsfag, i Folkeskolen, og det gør sig til Talsmand for, at Børnenes Interesse for Naturen og Landlivet søges vakt gennem Skolens Virksomhed. Udvalget gør nærmere Rede for de Bestræbelser, der i tidligere Tider er udfoldet herhjemme for at vække de vordende Jordbrugeres Forstaaelse af de Forhold, de se-

ner i Livet vil faa at gøre med. Disse Bestræbelser var navnlig stærkt fremme i Tiden efter de store Landbo-reformer, men derefter gaar der omtrent 100 Aar, i hvilken Bevægelsen er standset. Den rejser sig atter i 1880'erne. Paa det jyske Delegeretmøde i 1884 stillede Godsejer *Harald Branth* Forslag om, at *Johnstons* Agerdyrkningskemi og Jordbundslære skulde anbefales til Lærebog i Almueskolen. Hr. Branth udtalte bl. a., at da den største Del af Almueskolens Børn er henviste til at blive Jordbrugere, vil det blive af uvurderlig Betydning for Agerbrugets fremtidige Udvikling her i Landet, hvis Børnene faar lidt Begreb om, hvilken Betydning Naturkræfternes rette Forstaaelse har for Jordbruget. Ogsaa paa de jyske Delegeretmøder i 1885 og 1886 var Spørgsmaalet fremme, og var der end Meningsforskel angaaende Benyttelsen af *Johnstons* Agerdyrkningskemi, var saa godt som alle Talere enige om det ønskelige i, at Kendskabet til Naturen, til Dyre- og Planteverdenen, til de Forhold, Børnet daglig faar for Øje ved sin fremtidige Virksomhed, blev udbredt gennem Almueskolen.

Det Ønske, som saaledes kom frem paa jyske Delegeretmøder blev godt en halv Snes Aar senere noget imødekommet ved Skoleloven af 24. Marts 1899, der bestemmer, at der kan optages Undervisning i Naturkundskab i Folkeskolerne paa Landet. Flere og flere af disse har i Aarenes Løb optaget Undervisning i Naturfag. I Følge de af Statens statistiske Bureau udgivne Beretninger om Folkeskolevæsenet*) gav i Aaret 1905 1374 Kommuneskoler paa Landet og i det følgende Aar 1435 — eller henimod Halvdelen af Skolerne — Undervisning i Naturfag.

I denne Forbindelse skal jeg henlede Opmærksomheden paa den Virksomhed, der udfoldes af »Danmarks Lærerforenings Bureau for Indsamling og Uddeling af

---

*) Statistiske Meddelelser. Fjerde Række: 27. Bind og 29. Binds 4. Hæfte.

Undervisningsgenstande«, (Mullerup pr. Slagelse). Herfra udsendes til Skolerne bl. a. Skemaer til »Naturiagttagelser«, som indeholder en stor Del Spørgsmaal vedrørende Landbruget, og Erfaringen viser, at Børnene gærne vil bringe Besvarelser. Endvidere udsender Bureauet Planteetiketter med Beskrivelser til tørrede Planter og fra Tid til anden Genstande, der stilles til dets Raadighed; det har saaledes udsendt (med trykte Redegørelser) Eksemplarer af Norsk Kalksalpeter af Luftens Kvælstof, Lupin med Kvælstof-Bakterieknolde, Mergel fra ca. 700 Meters Dybde o. s. v. Bureauet har i alt uddelt ca. 37,000 Genstande til 500 Skoler. Der er vel ingen Tvivl om, at mange Ting, der vedrører Landbruget, kan danne udmærkede Anskuelsesmidler, mange Plantesygdomme maa saaledes kunne belyses ad denne Vej.

I ikke faa fremmede Stater har man Opmærksomheden henvendt paa at give Børnene Undervisning i Landbrugsfag og Naturkundskab. De engelske og amerikanske Skoler skal i saa Henseende være meget praktisk indrettede*); enhver Skole er, siger en Forfatter, et Spejlbillede af de lokale Forhold, Produktionsmaaderne og Erhvervsforholdene i den Egn, i hvilken den ligger, idet der i Skolens Undervisningsplan tages Hensyn til disse Forhold. Det samme skal være Tilfældet med de franske Skoler; lægges der paa vedkommende Egn særlig Vægt paa Vin dyrkning, paa Frugtavl eller Dyrkning af Haveplanter, paa Produktion af Smør eller Ost etc., vil man straks finde Skolens Undervisning paavirket deraf. I Tyskland er der en stærk Bevægelse fremme i samme Retning, i Tale og Skrift fremhæves det atter og atter, at det gælder om at paavirke det modtagelige Barnesind og give Børnene Forstaaelse af og Kærlighed til Landbrugets vigtige SysseL I Holland**) har man rundt om i Landsbyerne oprettet

*) Jvnfr. Jahrbuch der Deutschen Landwirtschafts-Gesellschaft. 24. B., 2. H., S. 519.

**) Jvnfr. The Journal of the Board of Agriculture, August-Hæftet 1909.

»Aften-Klasser«, der fortrinsvis besøges af de mindre Jordbrugeres Børn. Disse Klasser understøttes af Staten og ledes af Elementarskolens Lærere. Et Kursus strækker sig over 2 Vintre, Eleverne skal være fyldt 15 Aar, og da der er tvungen Almueskoleundervisning til det fyldte 12. Aar, faar Eleverne som Regel 3 Aars Uddannelse ved Landbruget før de begynder paa denne Undervisning. Undervisningsfagene og Undervisningstimerne er følgende:

	1. Vinter. Timer.	2. Vinter. Timer.
Elementær Naturkundskab (hovedsagelig Kemi)	2	1
Jordbundslerere	1	»
Jordbearbejdning	»	1
Plantedyrkning og Planteavl	2	2
Husdyravl og Mejeribrug	1	2
	6	6

I Sverige har en i Aaret 1907 nedsat Kommission i Aar afgivet en Betænkning, i hvilken den bl. a. fremhæver Betydningen af, at Undervisningen i Folkeskolen paa Landet ændres i en mere praktisk Retning, saaledes at der bliver lagt særlig Vægt paa at meddele Børnene saadanne Kundskaber, som kan være af Betydning for dem som vordende Landbrugere. Kommissionen foreslaar derfor, at Lærebøgerne skal udarbejdes efter andre Principper end hidtil, og at Læreruddannelsen ordnes paa en saadan Maade, at Folkeskolens Lærere kommer i Besiddelse af de nødvendige Forudsætninger for ved deres Undervisning hos Eleverne at vække og vedligeholde Interessen for Landbruget og hvad dermed staar i Forbindelse.

De Ønsker, Udvalget gør sig til Talsmand for, er altsaa i flere Lande realiseret, i andre Lande arbejder man paa deres Realisation.

Efter at Udvalget dernæst har fremhævet Betydningen af, at der under Soldatertiden gøres, hvad der kan gøres, for at udvide og uddybe Interessen ogsaa hos den voksne Landbougdom for Landbrugets Gerning, gør det sig til

Talsmand for, at fattige Børn, som Forældrene ikke kan opdrage, anbringes i gode Jordbrugerhjem.

Spørgsmaalet om forsømte og fattige Børns Anbringelse i saadanne vil sandsynligvis komme under Overvejelse i en af kjøbenhavnske Værgeraadsmedlemmer i Sommer oprettet Forening. Denne vil, efter hvad der er meddelt mig, optage dette Spørgsmaal for at søge at bidrage til, at de enkelte Værgeraadskredse kan komme til at optræde paa samme Maade med Hensyn til Børnenes Anbringelse.

Det næste Forhold, Udvalget henleder Opmærksomheden paa, er Foranstaltninger til at udbrede Kendskab til arbejdsbesparende Landbrugsmaskiner og disses Benyttelse, herunder bl. a. Iværksættelsen af Studierejser til Nord-Amerika. Efterhaanden som Arbejdskraften er bleven dyrere og knappere, har Maskinerne jo overalt vundet større Anvendelse. Her i Landet bredte Tærskemaskinerne sig i Krigsaarene 1848—50, Mejemaskinerne vandt Udbredelse under de store Jærnbaneanlæg i 1860'erne og 70'erne, og under Nutidens kroniske Arbejdersmangel har arbejdsbesparende Redskaber atter vundet forøget Anvendelse. Men endnu staar vi, hvad Benyttelsen af saadanne angaar, tilbage for flere andre Lande og særlig for de nordamerikanske Fristater, hvis Maskinteknik paa ikke faa Felter staar højest i Verden. De Foranstaltninger, Udvalget foreslaar bragte i Anvendelse for at vi kan drage praktisk Nytte af de amerikanske Maskinfremskridt, har den Fordel, at deres Resultater vil kunne spores hurtigt — i Modsætning til andre i dette Afsnit paa pegede Foranstaltninger, der først vil kunne virke paa langt Sigt.

Som 6. Punkt behandler Udvalget dernæst: Foranstaltninger, der tager Sigte paa at fremme Indvandringen af fremmede Vandrearbejdere. Naar Udvalget bestemt pointerer, at det haaber saadanne Foranstaltninger maa blive midlertidige, har det været ledet ikke alene af den Betragtning, at det i national Henseende selvfølgelig er ønskeligt, at Arbejdet her i Landet bliver udført af danske

Arbejdere, men ogsaa af den Betragtning, at det rummer en ikke ringe økonomisk Fare i Længden at være henvist til at hente Arbejdskraft fra fremmede og fjærne Lande. Nu faar vi jo langt den overvejende Del af denne Arbejdskraft fra Galizien. Men der var en Tid paa Foraaret, da det saa ud til, at Bøsserne kom til at gaa af paa Balkanhalvøen. Hvad saa? Saa vilde sandsynligvis Tilgangen være standset og vort Landbrug være kommet i en alvorlig Kalamitet. Men selv uden Krig kan Tilgangen fra Galizien ebbe ud, f. Eks. derved, at andre Landbrug konkurrerer os ud af det galiziske Arbejdermarked. Derfor henleder Udvalget Opmærksomheden paa det ønskelige i, at vi er forberedte paa hurtigt at kunne drage Arbejdskraft til os fra andre Lande end Galizien, og i første Række fæstner Opmærksomheden sig her paa Egne af Rusland. Hidtil har kun de russiske Polakker, der rejste hertil, haft Fripas, medens Pasafgiften for alle andre Arbejdere har været 40 Kr. pro persona. I August Maaned i Aar har imidlertid den danske Regering faaet udvirket, at Landarbejdere fra alle Egne af Rusland kan faa Fripas til Danmark. Det er muligt, at denne Foranstaltning engang i Fremtiden vil bidrage sit til at lette os Tilvejebringelsen af den for Tiden saa stærkt tiltrængte fremmede Arbejdskraft. Ogsaa paa andre Maader vil Staten her kunne hjælpe Landbruget, hvis det gøres nødigt. Jeg skal blot omtale, at paa de tyske Statsbaner indrømmes der rejsende Landarbejdere 25 pCt. Rabat.

Den næste Foranstaltning, Udvalget slaar til Lyd for, er Oprettelsen af et hele Landet omfattende System med Anvisningsbureauer og med hensigtsmæssige Ændringer i den nuværende Fæstemandsinstitution. Tanken om en neutral, offentlig og vederlagsfri Arbejdsanvisning er først opstaaet i Sydtyskland.*) I Bayern, Württemberg, Baden

---

*) Allerede saa tidligt som i 1816 udgik der i Bayern mini-sterielle Skrivelser, der paabød Kommunerne at offentliggøre Tilbud af og Efterspørgsel efter Arbejdskraft.

og Elsas-Lothringen findes baade paa Landet og i de smaa Byer Arbejdsanvisningskontorer, der er oprettede ved en Samvirken mellem de landøkonomiske Foreninger og Stæderne. I de øvrige tyske Stater er man naaet til, at saa godt som alle Byer paa 10,000 Indbyggere og derover har oprettet Arbejdsanvisningskontorer. Der er derved Tyskland over spundet et Net af saadanne som atter, indenfor de forskellige Landsdele, har sluttet sig sammen i »Verband«, hver med sin Centralstation, der 2 à 3 Gange ugentlig samler og indbyrdes udveksler Oversigter over ledige Pladser indenfor sine Grænser.*) En af de væsentligste Opgaver for Kontorerne paa Landet er at holde paa den derværende Arbejds-kraft, medens Bykontorerne søger at føre Folk tilbage til Landet, naar der er Arbejds-løshed i Stæderne. Særlig i Sydtyskland er man udmærket tilfreds med Kontorernes Virksomhed.

Ogsaa Schweiz og Frankrig — muligvis endnu flere Lande — har oprettet Arbejdsanvisningskontorer, og i Sverige søger man at faa alt Tilbud af og Efterspørgsel efter Arbejds-kraft til at gaa gennem offentlige Arbejdsanvisningskontorer.**)

De forskellige Anstalter kan faa Statsunderstøttelse, og Landstingene, Husholdningsselskaberne, Kommunerne og andre Myndigheder og Institutioner af offentlig Karakter, som vedtagne Regler for offentlig Arbejdsanvisning

*) Jvnfr. Beretning om Københavns kommunale Arbejdsanvisningskontors Virksomhed i 1908, S. 6—7.

**) Af saadanne findes der for Tiden følgende: Upsala Lens Arbejdsanvisningsanstalt med Kontor i Upsala, Østergötlands Lens Arbejdsanvisningsanstalt med Hovedkontor i Linkøbing og 12 Afdelingskontorer indenfor Lensomraadet, Kristiansstads Lens Arbejdsanvisningsanstalt med Hovedkontor i Kristiansstad og 3 Afdelingskontorer indenfor Lenet samt Nordbottens Lens Arbejdsanvisningsanstalt med Hovedkontor i Luleaa og Afdelingskontorer i Boden, Malmberget og Kiruna. Den sidstnævnte Lensanstalt begyndte sin Virksomhed den 11. Januar 1909. Flertallet af Arbejdsanvisningsanstalterne har særlige Repræsentanter, »Ombud«, paa bestemte Steder indenfor deres Arbejdsomraade.

efter de fastsatte Regler, har Ret til Statsbidrag. Dette skal anvendes dels til Hjælp ved de offentlige Udgifter ved Arbejdsanvisningen (Korrespondance, Telegrammer, Telefon o. s. v.), dels til at dække en Del af Udgifterne ved specielle Foranstaltninger med Hensyn til Landdistrikterne og Samarbejdet mellem de forskellige Anstalter. Disse har allerede vundet godt Fodfæste, og de er i rask Udvikling.

Den sidste af de Foranstaltninger, til hvis Gennemførelse Udvalget paakalder Statens Medvirkning, er Modarbejdelsen af Drikfældigheden, blandt andet ved en Forhøjelse af Brændevinsskatten samt ved skærpet Kontrol med Overholdelsen af de herhen hørende Lovbestemmelser. Der er (af »Ugeskrift for Landm.«) udtalt en Forundring over, at Udvalget har villet tage denne »Genganger« op til Behandling. Sandt nok har Udvalget ikke noget nyt at sige angaaende dette de Tusinde Gange behandlede Spørgsmaal, men der ligger i Gentagelsen, i et *prætere a censeo Carthaginem esse delendam*, en Betydning, der ikke maa undervurderes. Naar dette Ønske om, at Drukken-skaben maa blive udryddet, blot altid kommer med den Fynd og Klem, at der lægges Mærke dertil, kommer det aldrig mal-à-propos, saa længe der endnu drikkes saa meget, som Tilfældet er. Selv om det ikke er noget nyt, Udvalget siger, saa faar det dog maaske nogen Vægt derved, at det er Udvalget, der siger det.

Jeg er nu færdig med de spredte Bemærkninger, jeg ønskede at knytte til den Del af Betænkningen, som vedrører de Foranstaltninger, hvortil Statens Medvirkning udkræves. Før jeg slutter, endnu kun dette: der er indvendt, at flere af de Foranstaltninger, Udvalget her foreslaar, først vil medføre Virkninger efter lange Aars Forløb, med det er hurtig Hjælp, der tiltrænges. Det er sandt, at flere af de foreslaaede Midler ikke vil være hurtigt virkende; imidlertid er Mangelen paa Arbejdskraft hverken fra i Dag eller i Gaar, men er opstaaet i Løbet af

Aartier, og man kan derfor ikke vente at faa den til at forsvinde i kort Tid. Først i Løbet af lang Tid vil den efterhaanden kunne hæves. Ved Siden af de Foranstaltninger, af hvilke man kan vente sig hurtigere Resultater, og som Hr. Landstingsmand *Sonne* nu vil forelægge, maa man derfor ikke forsømme de, der virker paa langt Sigt. Forstmanden undlader jo ikke at plante, uagtet han véd, at nyplantet Skov vokser langsomt og først efter Aars Forløb vil give Skygge.

II.

Af Chr. Sonne.

Som bekendt foretog Rigsdagen i Fjor en fornyet Revision af Loven af 1899 om Tilvejebringelse af Jordlodder til Landarbejdere. Ved denne Lejlighed skiftede Loven Titel. Den gik nemlig over til nu at hedde Lov om Oprettelse af Husmandsbrug. Dermed turde være udtrykt, at det ikke længere er Erhvervet som Landarbejder, men Virksomheden som Bruger af en Husmandsbedrift, der skønnes rettelig at burde anses for den væsentligste Side af de Paagældendes Erhvervsvirksomhed. Under Forhandlingerne paa Tinge mødte den her omhandlede Lovforanstaltning Velvillie fra alle Sider. Alle var saaledes enige i at karakterisere den paagældende Lov som god og heldbringende i social og samfundsmæssig Henseende — vel egnet til at skabe gode Hjem, hvor der kan føres et virksomt og sundt Liv uden egentlig Bekymring for Udkommet, og som byder gode ydre Vilkaar for, at den Ungdom, som der opvokser, kan udvikles til at naa det attraaværdige Maal: ved Opnaelsen af Skelsaar og Alder at staa rustet med en sund Sjæl i et sundt Legeme.

Lovgivningsmagten har altsaa gennem den ovennævnte Ændring i Lovforslagets Titel fundet Anledning til ligesom at vise de Paagældendes Erhverv som Land-

arbejdere tilbage i anden Linje for at stemple Brugen af Huslodden som den bærende Del af deres Erhverv. Under de Omstændigheder ligger det imidlertid nær at undersøge, hvorvidt virkelig det økonomiske Udbytte, der normalt vindes gennem saadanne Husmandsbedrifter, er saa stort, at det naturligt henviser disses Indehavere til at melde sig ud af de egentlige Landarbejdes Rækker for at anvende den væsentligste Del af deres Arbejdsevne i den hjemlige Husmandsbedrift.

Husmandsbrugenes Evne til at vederlægge det Arbejde, Brugeren nedlægger i Bedriften, og til at yde ham et tilstrækkeligt lønnende Virkefelt, belyses saa vidt muligt af en Række Data, som findes i »Statistisk Tabelværk«, Femte Række, Litra E., Nr. 4, og som omhandler Indkomst- og Formueforhold efter Skatteansættelsen for Skatteaaret 1904/5. Det fremgaar deraf, at de i Oversigten omhandlede rigelig 83,000 Husmænd har i 1903 havt en gennemsnitlig Aarsindtægt af 674 Kr., samt at deres gennemsnitlige Formue er 3077 Kr. Renteindtægten af dette Formuesbeløb andrager, beregnet til 4 pCt., 123 Kr. Den gennemsnitlige Arbejdsindtægt udkommer altsaa med $674 \text{ Kr.} \div 123 \text{ Kr.} = 551 \text{ Kr.}$ Saa bliver Spørgsmaalet, hvor stor en Del af denne gennemsnitlige Arbejdsindtægt, der hidrører fra henholdsvis selve Husmandsbedriften og fra Arbejde for andre. Nogen sikker Besvarelse heraf kan selvfølgelig ikke gives. Der foreligger imidlertid Oplysninger, som gør det muligt at naa til et Skøn i saa Henseende. I »Statistiske Meddelelser«, Fjerde Række, 21. Bind, Aargang 1906, er nemlig indeholdt Oplysning om Husmandsbrug, oprettede i Finansaarene 1900—01 til 1904—05 i Henhold til Lov af 24. Marts 1899. Derefter faldt der gennemsnitlig aarlig 155 Arbejdsdage for andre paa hver af de 1338 Indehavere af Statshusmandsbrug, som havde angivet at præstere saadant Arbejde, medens ca. 8 pCt. af de Statshusmænd, fra hvem Oplysninger foreligger, erklærede ikke at arbejde for fremmede. Lad os anslaa Arbejdsfortjenesten for disse 155 Arbejdsdage

til ca. 300 Kr. Hvis man saa turde tillægge de 83000 før omhandlede Husmænd en hertil svarende Fortjeneste ved Arbejde for andre, vilde Facit altsaa blive, at selve Husmandsbedriften vil have vederlagt det Arbejde, som Brugeren med Familie aarlig nedlagde i denne, med ca. halvtredje hundrede Kroner (nemlig 551 Kr. ÷ 300 Kr.). Selvfølgelig bør her udtrykkelig fremhæves, at 551 Kr. er den gennemsnitlige samlede Arbejdsindtægt i rigelig 83000 Husmandsbrug, medens den Arbejdsindtægt af ca. 300 Kr., som er indvundet ved Arbejde for andre, er Gennemsnittet af Opgivelsen fra 1338 Statshusmænd. Men om de paagældende 83000 Husmænd har haft en større eller mindre Indtægt ved Arbejde for andre end de 1338 Statshusmænd — ja derom tør jeg ikke nære nogen begrundet Mening. Kun saa meget kan siges, at hvis de 2 Grupper af Husmænd kan sidestilles i saa Henseende, vilde for de 83000 Husmænd det gennemsnitlige Aarsudbytte af den hjemlige Husmandsbedrift have andraget det foran nævnte Beløb af ca. halvtredje hundrede Kroner. Dette vilde jo uægtelig ikke være imponerende.

Der er nu imidlertid sikkert ogsaa Anledning til at tro, at Udbyttet af Husmandens egen Bedrift vil være større end det saaledes kalkulerede Tal. Dette af 2 Grunde. For det første nemlig, fordi den her omhandlede gennemsnitlige Skatteindtægt af 674 her gælder for Aaret 1903, medens det tør regnes, at Landets Husmandsbedrifter vil have faaet fuld Andel i den Stigning i Produktionsudbyttet, som vort hjemlige Landbrug har at opvise i de siden da forløbne Aar. Og dernæst fordi den angivne Gennemsnitsindtægt hviler paa de Paagældendes Selvangivelse, der sikkert maa antages at have Tendens til at være for lav, bl. a. fordi Bedriftens direkte Bidrag til Brugers Livsførelse — saasom Bolig og Fødevarer — sædvanlig ansættes under den virkelige Værdi.

Men lad os nu ogsaa gaa ud fra, at Husmandsbrugenes gennemsnitlige Vederlag for det Arbejde, som Brugeren med Familie nedlægger i dem, er væsentlig større

end det Beløb af ca. 250 Kr., som foran er anført. Lad os saaledes straks indrømme, at der er mangfoldige Husmandsbrug, hvor en rationel Udnyttelse af en forholdsvis stor Jordlod i Forbindelse med et stort Husdyrhold, maaske yderligere støttet ved Tilførsel udefra af billigt Kreaturfoder, saasom Vejgræs o. lign., bringer Aarsudbyttet saa højt op, at Brugeren har i sin hjemlige Bedrift baade sin og Familiens Arbejdskraft fuldt udnyttet og behørig vederlagt. Og lad os endvidere indrømme, at det foran nævnte Beløb af omkring halvtredje hundrede Kroner, som de ovenfor omhandlede Husmandsbrug ansloges til i 1903 gennemsnitlig at have ydet deres Brugere, kan siden da være forøget betydeligt — lad os sige til halvfjerde eller maaske endog til fire hundrede Kr. Selv da fremkommer jo nemlig det Facit, at rent økonomisk set faar Husmændenes store Flertal Størstedelen af deres Tid bedre udnyttet ved at arbejde for andre end ved at arbejde i den hjemlige Husmandsbedrift. I og for sig kan dette slet ikke undre. Thi Arbejdet i Husmandsbedriften er jo for den overvejende Del Haandarbejde, altsaa den dyreste og mest uøkonomiske Form for Arbejdsydelsen, og den som man i de store Brug ved Selvopholdelsesdriftens Bud søger reduceret til et Minimum ved at lade Arbejde af Trækdyr eller Arbejdsmaskiner træde i Stedet.

For de ommeldte 83000 Husmænd var i 1903 den gennemsnitlige samlede Aarsindtægt i og udenfor den hjemlige Bedrift 551 Kr. Men den jordløse Landarbejder havde jo allerede den Gang snarest en større Aarsindtægt ved sit Arbejde for andre. Og ved de nu raadende Arbejdspriser vil Facit i endnu højere Grad være i hans Favor. Forholdet er i Virkeligheden dette, at selv de Husmænd, der med eller uden Statens Hjælp er blevne Indehavere af Jordlodder, der fyldestgør det Ønske, der i sin Tid formuleredes af Landarbejderforbundet, og som gik ud paa, at der paa disse skulde kunne holdes 3 Køer og 1 Hest, selv disse vil normalt til forskellige Tider af Aaret staa sig særdeles vel ved at tage den Arbejdsfortjenest,

som de kan vinde ved at arbejde for andre. Ved at Husmanden arrangerer sig med en Nabo, hos hvem han kan laane Trækraft og arbejdsbesparende Redskaber og Maskiner, frigøres en væsentlig Del af hans Arbejdskraft, som til Gavn for begge Parter kan komme den paagældende Nabo til Gode i arbejdsstravle Perioder. Og jo mindre det paagældende Husmandsbrug er, jo mere Tid bliver der selvfølgelig tilovers til Arbejde i andres Tjeneste, og saaledes at den egentlige Landarbejder med kun Havejord til Boligen er henvist til i fuld Udstrækning at søge sit Levebrød ved at stille sin Arbejdskraft til Raadighed for andre.

Som anført er der imidlertid ikke herved budt ham ringere Arbejdsvilkaar end Husmændenes store Flertal. Vi véd saaledes — jvfr. Betænkningens Pag. 6 — at for Aaret 1905 ansattes den gennemsnitlige Aarsfortjeneste for faste Daglejere paa egen Kost til 593 Kr., medens Husmændenes gennemsnitlige samlede Arbejdsfortjeneste for dem selv og arbejdende Familiemedlemmer i og udenfor deres egen Bedrift som ovenfor angivet udgjorde i 1903 551 Kr. Siden da vil begge de nævnte Tal være undergaaet en kendelig Stigning. Tallet for Daglejerens Aarsfortjeneste vil imidlertid være steget stærkest. Dette af den simple Grund, at Arbejdslønnen i det paagældende korte Aaremaal er steget med en større Procent end Produktionsudbyttet af de Husmandsbrug, gennem hvilke Husmændene skal have en væsentlig Del af deres og Familiens Arbejdskraft udnyttet.

Som Eksempel i saa Henseende skal jeg nævne Tal, hentet fra Ugelønningsregnskabet fra min hjemlige Bedrift. Jeg skal da bemærke, at Aarsfortjenesten for en yngre Arbejder, som har normal Andel i de Akkordarbejder — Gødningslæsning, Grøftegravning o. lig. — som ordinært tilfalder de yngre Arbejdere, har for 290 Arbejdsdage i Aaret 1. Novbr. 1908—31. Oktbr. 1909 andraget 665 Kr. foruden fri Beboelse af en 3 Værelsers Lejlighed og fri Brugsret af en tilhørende Have paa flere Skpr. Ld.

Regnes hertil, at Arbejderen faar frit Køretøj fra Gaarden til Kørsel af Brænde o. a., vil hans samlede Arbejdsfortjeneste for 290 Arbejdsdage have andraget ca. 750 Kr. Dagløn og Akkordlønninger i min Bedrift vil i alt væsentligt være svarende til det normale i den paagældende Egn. Betalingen for 2 Gange daglig Malkning er i min Bedrift 300 Kr. aarlig. Forannævnte Arbejder, hvis Kone regelmæssigt deltager i Malkearbejdet, har saaledes en Aarsfortjeneste af ca. 1050 Kr. Og en Arbejder, som beskæftiges ved Husdyrenes Pasning, som i Henhold hertil ordinært har Arbejdsfortjeneste ogsaa paa Helligdagene, og hvis Kone deltager i Malkearbejdet, vil opnaa en rigelig 100 Kr. større Aarsfortjeneste — altsaa ca. 1150 Kr.

Dette er som anført virkelige Tal, hentede fra mit Ugelønningsregnskab, og Tal som i det store Hele svarer til den Arbejdsfortjeneste, som Egnens Landbrug byder paa, hvor Talen er om flinke, arbejdsdygtige og arbejdsvillige Landarbejdere. Og af dem findes der dog heldigvis endnu slet ikke saa faa!

Hvad Aarsfortjenesten angaar, er de altsaa fuldt saa godt stillede som Husmændenes store Flertal. Er de da mere ufri og føler de sig mere afhængige end Husmanden! Jeg tror det i Grunden ikke — helt bortset fra, at de er mindre stedbundne end Husmanden, der ved sit Ejendomsforhold er fast knyttet til Huset. Tidsaanden og Udviklingen har jo nemlig medført, at i Forholdet Arbejdsgiver og Landarbejder er det nærmest den sidstnævnte, der føler sig som den stærkeste Part, vidende at han bedre kan undvære Arbejdsgiveren end omvendt, fordi der er Arbejdsgivere nok, der hilser ham velkommen i det Øjeblik, han føler Trang til at søge sig en ny Arbejdsplads. I det Forhold bliver det altsaa nærmest Arbejdsgiveren, som er ufri og som maa skoles i den Kunst at resignere og at holde gode Miner til slet Spil. Og hver den Arbejder, som ikke røber slette Miner til godt Spil, men i det store Hele stiller sig jevnt hen loyalt overfor sin Arbejdsgiver, kan virkelig nu om Stunder føle sig fri og uaf-

hængig med al ønskelig Adgang til at ranke Ryggen og til at bære sin Hat, som han vil. Der er saa sandelig ingen Arbejdsgiver, som nuomstunder vil forsøge draget Grænser for hans naturlige Ret i saa Henseende. Og den egentlige Landarbejders Hjem byder jo i Virkeligheden væsentlig de samme gunstige Vilkaar for Børnenes Opvækst som Husmandens — samme Adgang til Sol, til Luft, til Studier i Naturens store Bog, til Arbejde i Jord og Have, afpasset efter Børnenes Evner og Kræfter, kun med det Forbehold, at i det Landarbejderhjem, hvor Konens Arbejde falder udenfor Bedriften, er Vilkaarene for Børnenes Opvækst ikke saa gunstige som i Husmandshjemmet, hvor Hustruen kun undtagelsesvis søger Arbejde hos Andre. Og den Omstændighed, at Familiens Aarsfortjeneste i førstnævnte Tilfælde forøges betydeligt, raader socialt set næppe Bod paa den Ulempe, som foranlediges ved, at Landarbejderens Hustru søger Arbejde udenfor Hjemmet, ogsaa i de Tilfælde, hvor Moderpligterne rettest henviste hende til at begrænse sit Arbejde til Fyldestgørelse af de Krav, som selve Hjemmet stiller til hende i Egenskab af Moder og Husmoder.

Naar det foran er udtalt, at de flinke, egentlige Landarbejdere i det store Hele er bedre stillede og har Adgang til større Arbejdsfortjeneste end Husmændenes store Flertal, skal dermed jo ingenlunde være sagt, at en saadan Landarbejder skulde være udsat for økonomisk Tilbagegang ved at gaa over til at blive Husmand. Ingenlunde! Thi ved paa rette Maade at dele sin Arbejdsevne mellem egen Husmandsbedrift og Arbejde for Andre er der nemlig ikke Tvivl om, at han vil kunne opnaa netop den største Arbejdsfortjeneste.

En hensigtsmæssig Deling af Arbejdsevnenes Udnyttelse henholdsvis mellem det egne Husmandsbrug og den fremmede Arbejdsgiver! Her er vi netop ved Sagens Kærnepunkt, dette nemlig, at i det store Flertal af Tilfælde turde netop da Forholdet være ordnet paa den Maade, der tjener alle Parter bedst, naar Landarbejderen tilstræ-

ber og opnaar at blive Husmand og til samme Tid Landarbejder. Ganske vist vil et Mindretal af de heromhandlede Personer have alle Forudsætninger for at være bedst tjente med at faa et saa stort eget Landbrug, at dette kan tjene som tilstrækkelig stort Virkefelt for deres Arbejdssevne. Dette Mindretal kan man kun ønske Adgang til at opnaa Brugsretten over et saa stort Brug. Og udpræget dygtige Naturer, som de, der er at henregne til det nævnte Mindretal, vil som Regel i vor Tid finde Midler og Veje til at naa det anførte attraaværdige Maal. Altsaa dette Mindretal kan vi se bort fra. Det tæller i denne Forbindelse ikke med. Det er og bør være at anse som ikke hjemmehørende i Landarbejdernes Rækker. Men det øvrige store Flertal vil staa sig ved og derfor naturlig være anvist paa at dele Arbejdsevnen mellem den egne Husmandsbedrift og Arbejdet for Andre. Hvorledes saa denne Deling hensigtsmæssigst bør praktiseres, beror paa mange Omstændigheder, saasom Vedkommendes Individualitet og dertil knyttede Evne til for egen Regning at drive lønnende Jordbrug, Størrelsen af det Husmandsbrug, hvorover han har Raadighed, samt let og bekvem Adgang til Opnaelse af vellønnet Arbejde for Andre — en Adgang, som iøvrigt nuomstunder saa godt som overalt er tilstede.

Indenfor denne store Klasse af Folk med Foden under eget Bord, men etablerede under Vilkaar, der anviser dem paa i større eller mindre Omfang at arbejde for Andre, bør det Landbrug, der tiltrænger Andres Arbejds-kraft, kunne finde Kærnen for den Arbejderbistand, der tiltrænges. Dér og neppe noget andet Steds har nemlig Landbruget at søge de Arbejdets Kærnetropper, som det ikke ret vel kan være foruden, og som heldigvis vedblivende — trods Udvandring til Byerne og trods Ungdommens Tendens til at søge Uddannelse i haandværksmæssigt Erhverv — findes i betydeligt Omfang indenfor denne Klasse.

Vi ser indenfor det Befolkningsudsnit, som saaledes

helt eller delvis stiller sin Arbejdsevne til Landbrugets Raadighed, alle Overgangsstadier lige fra den jordløse Landarbejder og til Husmanden med saa megen Jord, at han kun nu og da undtagelsesvis og lokket af særlig stor Arbejdsfortjeneste, som den kan bydes i Høst og Tærsketid, indlader sig paa at arbejde udenfor sin egen Bedrift. Vi ser, at den jordløse Landarbejder gennemgaaende vil have Adgang til gennem Arbejdet for Andre at vinde mindst lige saa stort aarligt Pengeudbytte som Husmændenes store Flertal. Og vi indser, at Forklaringen hertil er den, at dette Husmændenes store Flertal ganske naturligt fristes til ved Fordelingen af deres Arbejdsevne at give den hjemlige Bedrift Forrangen og at give den noget mere, end der økonomisk set rettelig tilkommer den. Vi hilser med Tilfredshed den Adgang, som det nuværende Arbejdsmarked byder den egentlige Landarbejder til ved sit Arbejde for Andre i Henseende til Aarsfortjeneste at naa mindst fuld Sidestilling med Husmændenes store Flertal. Thi ikke enhver jordløs Landarbejder kan i en Haandevending blive gjort til Husmand. Den reviderede Lov af 1909 om Oprettelse af Husmandsbrug stiller saaledes ialt en Laanesum af $4\frac{1}{4}$ Mill. Kr. aarlig til Raadighed for det nævnte Formaal. Ad denne Vej kan oprettes aarlig 6 à 700 saadanne Husmandsbrug. Tænkte vi os den for Resten ganske urimelige Eventualitet, at alt Landets Gaardhartkorn — ca. 325,000 Tdr. — skulde parcelleres ud i Husmandsbrug à $\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn, vilde der dog altsaa medgaa op imod 1000 Aar, forinden dette var naaet ved Statens Medvirkning, saaledes som den nu ydes.

Men vi forstaar tilfulde Landarbejderens Trang til at vinde Ejendomsret over Hus og Jord. Og vi er paa det rene med, at Adgangen til at faa denne Trang tilfredsstillet bør støttes ad de Veje, der frembyder sig. Det nysanførte godtgør jo, at der sideordnet med Statens Virksomhed i saa Henseende er Plads for parallelt løbende

Bestræbelser, udfoldede enten af Private eller af faglige Organisationer.

Vi finder det saa naturligt, at Udviklingen i den store Almindelighed former sig saaledes, at den unge nygifte Landarbejder, som ikke har Raadighed over de fornødne Midler til med eller uden Statshjælp at blive Indehaver af et Husmandsbrug, slaar sig foreløbig til Ro som egentlig Landarbejder. Enhver stræbsom, sparsommelig og arbejdsdygtig Mand vil nemlig i vor Tid ad den Vej i et kort Aaremaal kunne samle fornødne Midler til Erhvervelse af et Husmandsbrug. I nævnte Tidsrum vil han endvidere kunne have øget sin Evne og prøvet sine Anlæg til at drive selvstændigt Jordbrug. Der vil sikkert være adskillige Landarbejdere, som ikke finder Tillokkelse ved Tanken om at blive Ejer af et Husmandsbrug, men vil foretrække at bevare deres eventuelle Sparemidler ubundne for at fortsætte enten som jordløse Landarbejdere eller som Brugere af et Tjeneste- eller Lejehus med Tilliggende af en større eller mindre Jordlod. Og en saadan Trang til Brugsret over Huse af den nævnte Art bør selvfølgelig søges imødekommet. Men ogsaa den Trang, som antagelig Landarbejdernes Flertal vil nære til saasnart ske kan at blive selvstændige Ejere eller Brugere af Husmandsbrug, bør saa vidt mulig søges stillet. Landbrugets Arbejdsgivere bør i saa Henseende se fordomsfrit og objektivt paa Forholdet. En forholdsvis let og bekvem Adgang til gennem et forholdsvis kortvarigt Mellemstadium som egentlig Landarbejder at naa frem til Indhavelsen af et Husmandsbrug vil bidrage til for Landbruget at bevare mange gode Kræfter, som ellers vender Jordbruget Ryggen for at søge bymæssigt Erhverv. Og der er ingensomhelst Anledning for Landbrugets Arbejdsgivere til at nære Betænkelighed ved at medvirke til at lette Adgangen for Landarbejderne til at blive selvstændige Ejere af Huse med Jord. Thi gennem Arbejdet med deres egen Jord vil de hurtig faa Øje for, at det betaler sig særdeles godt at arbejde for Andre — navnlig i de

arbejdstravle Perioder, hvor Arbejdet betales særlig godt. Og man faar herved fornøden Adgang til den Ekstrahjælp, som det er af stor Betydning at kunne sikre sig netop til de Tider, hvor Landbruget maa kunne raade over mange Hænder.

Jeg ser i vor Tids Tendens til at etablere Husmandsbrug saa langt fra en Bevægelse, som fra et Arbejdsgiverstandpunkt bør vække Betænkelighed, at jeg tvertimod mener, at denne Bevægelse, rigtig ledet og støttet, kan blive et virksomt Led i Bestræbelsen efter at besværg Landbrugets Arbejdervanskeligheder. Thi som alt nævnt er det de egentlige Landarbejdere og Husmændene, som er at anse for Eliten af de Arbejdskræfter, der staar til Landbrugets Raadighed. At knytte dem til os ved at byde dem Arbejdsvilkaar, der skaber Tilfredshed iblandt dem, er derfor en naturlig Opgave, og det er denne, som er holdt for Øje ved en Række af de Forholdsregler, som i Afsnit II og III er foreslaaede bragte i Anvendelse enten ved Foranstaltning af faglige Organisationer eller af Private.

Blandt de Foranstaltninger, som tilsigter at lette Landarbejderen Adgang til sunde og gode Boligforhold samt til Brugen af Jord, skal i denne Forbindelse peges paa de under Punkterne 9—10—17 og 20 omhandlede. En nærmere Omtale af de saaledes foreslaaede Foranstaltninger turde her være overflødig. Udvalgsbetænkningen giver nemlig i saa Henseende enhver fornøden Oplysning. Kun er der Anledning til at henpege paa, at hvad der i al Almindelighed maa opfordre den enkelte Arbejdsgiver til at søge sine faste Landarbejdere overladt Brugen af Jord, er den Omstændighed, at en Arbejderen saaledes til-delt Brugsret forøger hans Aarsindtægter med et væsentlig større Beløb, end Afgivelsen af Jorden kan siges at koste Arbejdsgiveren. Dette som en naturlig Følge af, at Landarbejderen herved opnaar Adgang til at faa sin Fritidssyssel i Forening med det af hans Hustru og Børn præsterede Arbejde udbragt i et Jordudbytte, som for

Familiens Livsførelse betegner et betydningsfuldt Plus og ikke mindst derved, at det da bliver selve Hjemmet, som kommer til at fungere som Leverandør af en væsentlig Del af Livsfornødenhederne.

Under Punkt 20 er saaledes opstillet en Beregning, ifølge hvilken en Landarbejder ved Brugen af 2 Tdr. Ld. jevn god Jord skulde kunne opnaa som Vederlag dels for Brugsretten over Jorden og dels for det af ham med Familie præsterede Arbejde i nævnte Jordbrug et Beløb af 300 Kr. Arbejdsgiverens Afgivelse af en saadan Jordlod samt af den til dennes Drift fornødne Træk- og Maskinkraft vil vel for ham betyde en aarlig Udgift af omkring 125 Kr. Men saa er det jo i Virkeligheden ogsaa for Arbejdsgiveren en tiltalende Ordning ad den nævnte Vej ved en Udgift af ca. 125 Kr. at opnaa at se sine faste Landarbejders Aarsindtægt forøget med ca. 300 Kr., samtidig her med at se disses Trang til selvstændig Brug af Jord tilfredsstillet, samt endelig derved at se disse knyttet fastere og varigere til det dem overdragne Hjem.

Der er i det foregaaende dvælet ved den selvstændige gifte Landarbejders Stilling, ved de Livsvilkaar, der tilmaales eller bør søges tilmaalt ham, ved Iværksættelsen af Foranstaltninger for saa vidt muligt at tilfredsstille de paagældende Landarbejders forhaandenværende Trang til Brugsretten over Jord, hvorhos der er peget paa, at Landarbejderens økonomiske Stilling allerede ved de nu raadende Forhold og end mere, naar der paa billige Vilkaar er sikret ham Brugsret over et passende begrænset Areal, fuldt ud taaler Sammenligning med, hvad der i saa Henseende er Husmændenes store Flertal beskaaret. Og naar de gifte Landarbejders Stilling her er gjort til Genstand for saa udførlig Omtale, skyldes det den Betragtning, at Hidførelsen af tilfredsstillende Livsvilkaar særlig for den Del af Landbrugets Arbejdsstyrke repræsenterer Hovednøglen til Løsningen af Landbrugets Arbejderspørgsmaal. En og anden vil maaske heroverfor indvende, at denne Betragtning er afledet af en ensidig

Opfattelse, og at Landbruget i de senere Aar i stigende Grad ser sig henvist til at faa Arbejdet udført dels ved udenlandske Vandrearbejdere og dels ved en indenlandsk Ungdom, hvis gennemgaaende flygtige Natur egentlig ogsaa gør den fortjent til at karakteriseres som Vandrearbejdere, medens hertil kun kommer en liden Stab af gifte Landarbejdere, idet Byerne og de bymæssige Erhverv i de sidste Decennier har fristet den store og bedste Del af disse bort fra Landbrugsarbejdet. Medregner vi imidlertid herunder ogsaa de Husmænd, som periodisk paatager sig Landbrugsarbejde udenfor deres egen Bedrift, er den paagældende Del af Landbrugets Arbejdskraft ingenlunde liden eller kun lidet betydende. Tvertimod! Det er nemlig egentlig kun indenfor den, at der spores Interesse for Husbondens Tarv, og at der sættes en Ære i samvittighedsfuld Indfrielse af paatagne Pligter. Thi Lærlingene, som i sin Tid i det store Hele i saa Henseende indtog Forrangen, er nu om Dage gennemgaaende smittede af Tidens Ansvarsløshed og staa m. H. t. samvittighedsfuld Varetagelse af Husbondens Interesser ikke Maal med den bedre Del af de faste, gifte Landarbejdere. Eller er det maaske ikke disse sidste, som under Aarets forskellige Arbejder gennemgaaende behandler Heste, øvrige Husdyr, Værktøj, Maskiner o. s. v. bedst, medens den yngre og flygtige Del af Arbejdsstyrken ofte optræder ganske samvittighedsløst overfor Heste og Redskaber m. v. og i det Hele med meget ringe Interesse for en forsvarlig Udførelse af foreliggende Arbejde! Og er det maaske ikke netop denne Del af Arbejdsstyrken, »Husmændene«, som man i de større Landbrug ser sig henviste til at regne med, naar der foreligger Arbejder, der stiller særlige Krav enten til Omsigt, Samvittighedsfuldhed eller tillært Øvelse!

Naar Forholdet imidlertid er som her anført, er der al Anledning til at søge Landbrugets gifte Arbejderstab forøget. Der er Grund til at tro, at Erhvervsvilkaarenes nuværende Tilstand vil bidrage hertil. Thi Byernes Erhvervsliv frister for Tiden ikke Landbefolkningen saa

stærkt som forhen. Og en lettet Adgang til Erhvervelse af Jord vil utvivlsomt væsentlig bidrage til at øge Antallet af Landarbejdere. Om saa disse ved Arbejdet i deres eget Jordbrug delvis afholdes fra at arbejde for andre, skader intet. I de travle Arbejdsperioder vil de nemlig stille deres Arbejdskraft til Raadighed. Og for Landbruget betyder det en stor Vinding, at det saaledes, naar Forholdene nødvendiggør det, kan kalde en Arbejderreserve — og tilmed en solid og dygtig Reserve — frem.

Yderligere er der iøvrigt i denne Forbindelse Anledning til at understrege, at en Forbedring af de Vilkaar, hvorunder Landarbejderne hidtil har levet og virket, rækker langt videre ud end til dem, som den direkte og i første Omgang kommer til Gode. Det maa nemlig ikke overses, at den Stilling og de Livsvilkaar, der kan ventes opnaaede ved Virksomhed i de forskellige Brancher, er væsentlig medbestemmende ved den opvoksende Ungdoms Valg af Livsgerning. Og naar ogsaa Arbejde i Landbrugets Tjeneste skønnes at kunne føre enhver stræbsom og arbejdsdygtig ung Mand til gode og tilfredsstillende Livsvilkaar, er dermed givet, at de Unge i forøget Grad vil slaa sig til Ro ude paa Landet, saaledes at Landbruget derved faar tilført en yderligere og betydningsfuld Del af den Arbejdskraft, det har behov. Og kunde Landbruget ad den Vej efterhaanden naa at frigøre sig fra Indførsel af udenlandsk Arbejdskraft, vilde dette kun kunne anses for en Vinding. Men unegtelig har man ondt ved at tænke sig, at der her i Landet skulde kunne faas tilstrækkelig kvindelig Arbejdskraft til at træde i Stedet for de udenlandske kvindelige Vandrearbejdere ved Udførelsen af det ikke meget propre og derfor ikke meget tiltalende Arbejde i Roemarkerne.

Naar vi i det foregaaende har beskæftiget os med Spørgsmaalet om en Forbedring af de gifte Landarbejders Vilkaar, vil der maaske heroverfor blive gjort gældende, at den Omstændighed, at vi maa nøjes med Verdensmarkedets Pris for vore Produkter, medens vi har

at konkurrere i aabent Marked med Lande, som har meget lave Arbejdspriser, forhindrer os fra at lade Arbejds-lønnen undergaa en yderligere Stigning. Dette kan i og for sig være rigtigt. Foreliggende Landbrugsarbejder maa og skal imidlertid præsteres — og præsteres rettidigt. Thi dyrest af alt er det at savne Hænder til at faa nødvendigt forefaldende Arbejde besørget, medens Tid er. Og ved, som i det foregaaende særlig fremhævet, at søge skaffet Landarbejderen Jord opnaar man paa overkommelig Maade at tildele ham den ønskelige Forbedring i Livs-vilkaarene. Thi Brugen af en Jordlod, ikke større end at han kan bevare en væsentlig Del af sin Arbejdsfortjeneste hos Andre ubeskaaret, vil give ham en forøget Aarsind-tægt. Og i Stedet for at have en betydelig Stab af jordløse Arbejdere, som Dag ud og Dag ind skal beskæftiges, vil Arbejdsgiveren med Fordel kunne indrette sig paa at nøjes med væsentlig færre faste Landarbejdere, for da til de Tider, hvor der er Brug for flere — saasom i Høst, til Tærskning og eventuelt til Saaning, Gødningskørsel o. lign. — at ty til Bistand hos Husmænd, hvis eget Jordbrug iøvrigt beslaglægger deres Arbejds-kraft. Og en saadan Eks-trahjælp, der tilkaldes, netop naar der er Brug for den, og atter permitteres, saasnart den kan undværes, den vil Landbruget nok kunne betale noget højere end med den gængse Takst for faste Aarsarbejdere. Dette ogsaa af den Grund, at der her sædvanlig vil være Tale om dygtige og samvittighedsfulde Folk, hvis Kvalitet i det hele taget ligger kendeligt over det gennemsnitlige Niveau for den Arbejderstab, som Landbruget ordinært er henvist til at manøvrere med.

Saa vidt altsaa de egentlige Landarbejdere — den Del af Landbrugets Arbejdsstyrke, som har Foden under eget Bord! Og vi kommer dernæst til en Omtale af Landbrugs-tyendet eller den Del af Landbrugets Arbejds-kraft, som med fast Installation — Logis og sædvanlig Kost — hos Arbejdsgiveren er indgaaet paa mod et bestemt Vederlag at arbejde for ham i et Tidsrum, der sædvanlig er be-

grænset til de halvaarlige Skiftedage, men som jo i vore Dage jevnlige ved Parternes Overenskomst eller uden denne reduceres betydeligt.

Betænkningen omtaler en Række Foranstaltninger, der har Tyendets Tarv for Øje, saaledes under Punkt 14 Oprettelse af Præmie-, Hjelpe- og Spareforeninger for Tyende, endvidere under Punkt 16 Gennemførelsen af saa vidt mulig fast begrænset Arbejdstid med uforstyrret Aften- og Søndagsfrihed, yderligere under Punkt 17 Indretning af gode Lokaler for Tyendet samt endelig under Punkt 18 en Forædling af Tyendets huslige og kammeratlige Liv.

Den førstnævnte af disse Foranstaltninger er, som naturligt er, tænkt fremmet ad Foreningsvejen, medens det maa staa til Arbejdsgiverne selv at sørge for Gennemførelsen af de andre Foranstaltninger. Paa dette Sted være iøvrigt anført, at naar der i Betænkningen omhandles Foranstaltninger, iværksatte enten ved Arbejdsgiverne selv, ved faglige Foreninger eller ved Statens Mellemskomst, er det min Overbevisning, at det er de Forholdsregler, som Arbejdsgiveren selv er Herre over og formaar at træffe, der vil vise sig virksomst. Ogsaa i dette Forhold turde der være Plads for et: Hjælp Dig selv, saa hjælper Vorherre for Resten. Og de Foranstaltninger, der peges paa under Punkterne 16, 17 og 18, er ubetinget tidssvarende og vil sikkert vise sig virksomme til at tilvejebringe en tiltrængt Forbedring i Henseende til stabile Tyendeforhold. Thi den Husbond, som vaager over en loyal og rundelig Indfrielse af Tyendets naturlige og berettigede Krav i Henseende til Installation, Kost, Behandling fra de Overordnedes Side m. v., vil i det lange Løb blive søgt af den bedre Del af Tyendelementerne. Og er man først naaet saa vidt, at det er denne sidste Del, som er toneangivende og dominerende, da — men egentlig ogsaa først da — kan der med Fordel søges virket for den under Punkt 18 nævnte Forædling af Tyendets huslige og kammeratlige Liv. Bestræbelser i den Retning er

imidlertid ret haabløse, saalænge Bølle-Elementet er fremtrædende indenfor det enkelte Arbejdssteds faste Tyende. Forfølgelsen af den Opgave at søge trængt det nævnte Bølle-Element længst mulig tilbage vil iøvrigt fremmes væsentlig ved, at man under alle Former søger Drikkeriet hæmmet. Thi hvor dette florerer, falder enhver selv nok saa velment Foranstaltning fra Husbondens Side for at forbedre Tyendeforholdet virkningsløs til Jorden. Dette bør derfor ved alle Midler søges undertrykt. Og den naturligste og mest tiltalende Form, hvorunder dette kan ske, turde iøvrigt være, at der tildeles det virkelig totalafholdende Tyende en noget højere Løn, en Ordning, som begge Parter vilde kunne være tjent med.

Det er ovenfor nævnt, at en Bedring af Landarbejdernes Kaar tør regnes at ville foranledige en noget større Tilgang til Landbruget af ugift Tyende; og intet vilde virke mere befordrende i saa Henseende og bidrage mere til at hæve Tyendets Kvalitet end en omfattende Etablering af gode Landarbejderhjem. Thi vel klages der i høje Toner over Tyendets slappe Moral, dets Samvittighedsløshed og Mangel paa Ansvarsfølelse eller paa Respekt for indgaaede Overenskomster eller trufne Aftaler, og det lader sig desværre ikke benægte, at disse Klager meget ofte er fuldt begrundede. Men der gives dog ogsaa Tyendeelementer, som er al Ære værd. Og den Del af Tyendet, som dette særlig gælder, det er den Ungdom, som er udgaaet fra gode Landarbejderhjem, beliggende saa nær ved det Sted, hvor Sønnen eller Datteren har taget Tjeneste, at Hjemmet paa nærmeste Hold kan overvaage den Paagældendes Forhold under Tjenestetiden. Saa længe de Unge ikke er voksede fra denne et godt Hjems Overvaagen, er denne af største Betydning for Bevarelsen og Udviklingen af den bedste Side af deres Karakter.

At der under de nuværende Forhold er mange daarligere Tyendeelementer, er sikkert — mange, som ikke har mindste Følelse af, at de mod de Rettigheder, som Ar-

bejdsgiveren maa yde dem, har til Gengæld Forpligtelser at indfri overfor ham, og som uden i fjerneste Maade at anfægtes deraf se betydelige Værdier af forskellig Art tilintetgøres for Husbonden ved deres Ligegyldighed og Forsømmelighed. En fuldstændig Omdannelse af Tyendeklassen til kun at rumme første Klasses Folk vil selvfølgelig aldrig naaes. En Hævning af Niveauet lader sig imidlertid sikkert gennemføre ved overkommelige Midler. Og human Behandling i Forbindelse med en Reduktion af den sociale Afstand, som jevnlig ses etableret mellem Husbond og Tyende, turde alt i alt være det baade mest tiltalende og virksomste Middel i saa Henseende. En saadan Frontforandring bort fra den systematiske Røben Misfornøjelse og idelige Gøren Vrøvl overfor Tyendets Præstationer, saaledes som denne ikke faa Steder har været praktiseret lige op til den nyeste Tid, vil sikkert bedre end nogen Revision af Tyendeloven bidrage til at hidføre en Ændring til det bedre i Tyendeforholdene, som netop paa saadanne Steder haardt tiltrænges, fordi heller ikke Tyendet i vore Dage finder sig i stadig at være Genstand for utilfreds og mere eller mindre uberettiget Kritik fra de Foresattes Side.

Det er hermed beslægtede Betragtninger, som er lagte til Grund for Betænkningens Fremdragning af de under Punkterne 16, 17 og 18 nævnte Foranstaltninger.

Navnlig i Udvalgsbetænkningens 1. Afsnit er peget paa forskellige Foranstaltninger, hvis umiddelbare Nyttevirkning maaske kan hævdes at være tvivlsom. En tilsvarende Betragtning kan maaske gøres gældende overfor 2. Afsnits Punkt 12, som omhandler Adgang til Vejledning i forskellige Landbrugsarbejder. Hvis saaledes nogen skulde finde Anledning til at hævde, at Nyttens af denne Foranstaltning ikke er stærkt indlysende, vil jeg for min Part ikke modsige Vedkommende, men indskrænke mig til at henvise til, at Betænkningens Motiver godtgører, at denne Foranstaltning med Fordel er bragt i Anvendelse i Udlandet, navnlig i England, hvorhos den har været be-

nyttet herhjemme paa specielle Omraader (Malkearbejde, Rodfrugtdyrkning samt Maskiners Brug og Pasning).

Det bør i denne Forbindelse anføres, at Betænkningen under Punkt 9 anbefaler, at der for den enkelte Egn tilstræbes saa vidt mulig ensartede Lønsatser for ad den Vej at bidrage til at dæmpe Arbejdernes Lyst til at søge sig ny Arbejdsplads, i hvilken Henseende jo Cyclens udstrakte Benyttelse aabner forøgede Muligheder ogsaa for Arbejderen med eget Hus og Hjem. Og derhos skal nævnes, at der under Betænkningens Punkt 15 anbefales almindeligere Anvendelse af Akkordløn samt Indførelse af Lønningsbestemmelser, der yder en Slags Præmie for samvittighedsfuld og flittig Arbejdsydelse. De her anførte Foranstaltninger fortjener sikkert almindelig Paaagtning. Og navnlig turde dette gælde Omtalen af de Veje, ad hvilke man paa hensigtsmæssig Maade kan yde den flinke og samvittighedsfulde Arbejder en fortjent Ekstrapræmie for hans Arbejde, og saaledes at hans Kammerater derved opmuntres til at efterligne hans Eksempel.

En Undersøgelse af Foranstaltninger mod Landbrugets manglende Arbejdskraft maa jo imidlertid ikke blot gaa ud paa at søge Midler og Veje til at øge Tilgangen af Arbejdskræfter. Den bør nemlig tillige have til Formaal at undersøge, hvorvidt og hvorledes Landbruget vil være i Stand til at begrænse sit Behov af menneskelig Arbejdskraft. I saa Henseende er Landbruget jo anvist paa i videst muligt Omfang at lade menneskelig Bevægkraft afløse af dyrisk og mekanisk Drivkraft samt i det Hele taget saa vidt gør ligt at anvende arbejdsbesparende Redskaber og Maskiner. I Henseende til Anvendelse af dyrisk og mekanisk Bevægkraft er Udviklingen formentlig ført saa langt frem, at der ad den Vej neppe er synderligt mere at vinde. Hvad derimod angaar Tilvejebringelse og Brug af arbejdsbesparende Redskaber og Maskiner, har vi sikkert meget at lære af vore i saa Henseende videre fremskredne Samtidige og da navnlig af Amerikanerne, hvem overmaade sparsom og dyr menneskelig Arbejds-

kraft tidlig lærte rationel Udnyttelse af mekaniske Hjælpe-midler. Om denne Art af Foranstaltninger handler Be-tænkningens Punkter 13 og 19.

Det turde være overvejende sandsynligt, at vi i Løbet af et kort Aaremaal vil være Vidne til en Revolutionering af f. Eks. de Jordbearbejdningsredskaber, vi anvender, og saaledes, at den menneskelige Arbejdskraft, som dertil anvendes, reduceres meget betydelig. Saa længe vi ved-blivende har Raad til at afgive en Arbejder for hver 2 eller 3 Heste, der spændes for Plov, Harve eller Tromle, har vi jo nemlig knap Lov til at tale højt om Arbejder-vanskeligheder. Thi hvad skulde der vel egentlig være til Hinder for at lade den enkelte Arbejder figurere som Kusk for et Redskab, forspændt med 6 à 8 Heste — f. Eks. en 4 à 5-furet Plov med Kuskesæde eller Harver saa vel som Tromler af en til et saadant Forspand svarende Bredde. Naturligvis maa de Arealer, hvor siige Redskaber skal bringes i Anvendelse, ikke være altfor smaa — en Fordring, som imidlertid gennemgaaende vil være fyldest-gjort, hvor man raader over et Forspand af den angivne Størrelse. Og selvfølgelig er saadanne Redskaber heller ikke anvendelige, hvor Jordens Kulturtilstand er en saa-dan, at den kan give den Mand, som kører en ordinær gammeldags Svenskharve, nok at bestille med at løfte og rense den ideligt slæbende Harve. Men paa Jorder i Kul-tur og paa nogenlunde store Arealer er det ret beset me-get uøkonomisk at arbejde med Redskaber, der kræver en Mand for hvert 2 eller 3 Hestes Forspand. En nær Frem-tid vil ventelig føre os bort fra den nuværende Ordning og derved væsentlig reducere vort nuværende Behov af Ar-bejdskraft.

I større og middelstore Landbrug vil Dækning af Behovet af menneskelig Arbejdskraft jo i store og almin-delige Træk kunne karakteriseres saaledes:

- 1) En fast Arbejdsstyrke Aaret rundt til Pasning af Husdyrene og en Arbejdsstyrke, som saa vidt mulig bør bestaa af indenlandske og modne Arbejdere, fordi

der hos disse gennemgaaende findes bedst Forstaaelse af, hvad Husdyrholdets Tarv kræver.

- 2) En begrænset fast Arbejdsstyrke Aaret rundt til den ordinære Jordbehandling, til i det Hele taget ordinært at følge Heste og til i Perioder, hvor Hestekraften hviler, at besøge forskellige forefaldende Arbejder.
- 3) Et Hold af Sæsonarbejdere — Kvinder og Drengene — afpasset efter Størrelsen af Rodfrugtarealet og med dettes Pasning som Hovedarbejde, men som iøvrigt ved Foraarssaaning, Højbjergning, Høst og Tærskning afgiver fornøden Assistance, og
- 4) fornøden Adgang til at kunne, naar det tiltrænges, indkalde nærboende Husmænd eller Landarbejdere med eget Jordbrug til vellønnet Arbejde ved Høst, Højbjergning, Tærskning, Gødningslæsning, Grøfterensning m. v.

En gennemførlig Reduktion af den Arbejdskraft, som nu beslaglægges, fordi Landbrugets Materiel ikke er behørig arbejdsbesparende, vil i følelig Grad bidrage til, at den absolut fornødne Arbejdskraft i det store Hele lader sig tilvejebringe og mod Lønninger, som Landbruget vil formaa at præstere. Væsentlig vilde det bidrage til i saa Henseende at bære ud over Vanskelighederne, om Arbejdernes kvantitative og kvalitative Ydelse i nogen Maade havde holdt og holdt Skridt med Stigningen i Arbejdsfortjeneste. Dette vilde imidlertid forhaabentlig komme ved en Gennemførelse af den Hævning af Landarbejdernes sociale Position og, om man vil, Kultur, som Udvalgsbetænkningen ved en Række af de foreslaaede Foranstaltninger tager Sigte paa.

Hverken disse eller de øvrige Foranstaltninger, som Betænkningen foreslaar, vil imidlertid formaa at fjerne Landbrugets Vanskeligheder ved at faa det fornødne Arbejde rettidig udført. Saadanne følelige Vanskeligheder har, saa langt vi mindes, været forhaanden og vil utvivlsomt vedblive at bestaa. Det har jo imidlertid til Dato saa nogenlunde, om end med Besvær, ladet sig gøre

at besværges Vanskelighederne. Forhaabentlig gaar det saa ogsaa i Fremtiden. Hovedmidlet i saa Henseende turde være en gensidig retsindig Afvejning af henholdsvis Pligter og Rettigheder for resp. Arbejdsgiver og Arbejder. Og jeg mener at turde hævde, at den af Udvalget afgivne Betænkning er et velment og retsindigt Forsøg paa ved Afvejningen af nævnte Pligter og Rettigheder ikke at tabe Arbejdsgivernes eller Samfundets Pligter overfor Arbejderne af Syne.

Naar der imidlertid henses dels til Sættelsen af den Del af Udvalget, hvis Arbejde er resulteret i Betænkningens Tilbliven, og dels til den Læsekreds, som Betænkningen fornemmelig henvender sig til, vil der formentlig ikke findes Anledning til at gaa i Rette med Udvalget, fordi det ved Sagens Behandling har anlagt den paagældende Synsvinkel.

Foredragene ledsagedes af følgende Diskussion:

Godsejer *Harald Branth*, vilde særlig anbefale Naturfagene Indførelse i Almueskolerne. Naar man i sin Tid havde taget fat paa denne Sag i Aalborg Amt for at faa den gennemført, saa havde Taleren samme Mening den Gang som nu; det lod sig let gennemføre, naar man blot undlod at anvende Ordet Kemi. Sagen var gennemført rent praktisk ved at 6 Skolelærere fra Omegnen kom ned til Taleren og fik et lille Kursus, ikke i Kemi men i Naturvidenskab. En Del Materiale til Brug for Undervisningen fik man fra Struers Laboratorium. Efter et halvt Aars Forløb blev der afholdt en Prøve, og Resultatet var saa godt, at de Tilstedeværende troede, at der forelaa et Falsum, hvad der naturligvis ikke gjorde. Lærerne havde læst Naturvidenskab nede hos mig og atter lært Børnene, og det var sikkert heldigere for Børnene at lære dette, end at faa at vide, hvorledes Ulve og Bjørne ser ud, som de dog aldrig kommer i nærmere Berøring med uden i et Menageri. Med Hensyn til Arbejderspørgsmaalet havde Taleren allerede i 1882 det Mod ved Foreningen af jydsk Landboforenings Dele-

geretmøde at hævde, at vel er der mange daarlige Tyender, men forholdsvis flere daarlige Husbønder, og at det er Fædrenes Synder, der nu nedarves. Tyendeforholdet er godt de Steder, hvor Husbønden er, som han bør være, hvor han har den personlige Interesse for Arbejderne. Det var sørgeligt at høre, at Eleverne nu er blevne daarligere, men det kommer vel nok af, at der nu er langt flere Elever end før, at man har faaet mere Brug for dem, og paa mange Steder har lavet Navnet »Tjenestekarl« om til »Elev«. Af de faldne Udtalelser kunde man maaske fristes til at tro, at Taleren var Socialdemokrat, hvilket dog ikke var Tilfældet. Det var hans faste Overbevisning, at Lærlingeinstitutionen fremdeles kan forbedres, naar vi blot husker paa, hvad vi skylder den.

Angaaende Drikfældigheden, da var det bedst at Husbønden tog smaat til Snapsen selv. Da det blev lidt rigeligt med Brugen af Spiritus hos Folkene, holdt Taleren fuldstændig op med selv at drikke Spiritus hjemme, og Arbejderne fik saa heller intet. Dette er umaadelig heldigt, og det er umaadelig billigt. Eksemplets Magt er det afgørende; thi »som Herren er saa følger ham Svendene«.

De gode Tyender og gode Husbønder holder sammen og ligesaa omvendt.

Professor *Westermann* udtalte, at det syntes umuligt at sige andet end Tak for det store og gode Arbejde, der var nedlagt i Betænkningen, og der var næppe meget at føje til de deri foreslaaede Foranstaltninger. Skulde noget nævnes, vilde Taleren anse det for ønskeligt, om der blev foretaget en Udstykning, navnlig fra større Ejendomme med afsides liggende Jord, til mindre Gaardbrug. De Forhold, vi har oplevet ved indeværende Aars vanskelige Høst, mindede om Betydningen heraf. Man burde uden Tvivl ogsaa søge at erstatte en Del legemligt Arbejde med aandeligt, bl. a. derved, at det legemlige Arbejde forbedredes og ledes omhyggeligt i alle Retninger. En bedre Uddannelse som Arbejdsleder vilde bidrage til at udnytte Arbejdskraften bedre.

Redaktør *Bing* skulde heller ikke komme med nogen Kritik, men ønskede at takke de to Foredragsholdere for det Arbejde, de her havde lagt frem. Taleren følte sig dog ikke overbevist af de Tal, som Forpagter Sonne havde anført angaaende Arbejdsfortjenesten paa Husmandsbrugene. Det var vel nok rigtigt, at de 83,000 Husmænd har den Gennemsnitsfortjeneste som Foredragsholderen oplyste, men alle Gennemsnitsresultater er usikre, og de giver her et stærkt Billede af Fremtidsmulighederne, idet de daarlige Brug i særlig stærk Grad kommer

til at gøre sig gældende. Vi turde dog vistnok i Fremtiden vente en ganske anderledes rationel Drift af Husmandsbrugene end Tilfældet er nu, og skal man dømme om Fremtidsudsigterne nytter det ikke at fæste Blikket for stærkt paa de daarlig drevne Husmandsbrug, hvorimod man bør tage Resultaterne fra de gode Husmandsbrug som Maalestok.

Forpagter *Sonne* indrømmede Redaktør Bing, at Tallene ikke giver et absolut udtømmende Billede af Udviklingen i Landarbejderforholdene. Taleren hævdede, at i det store Hele fik Husmændene sjældent deres Arbejde bedre betalt, end naar de arbejder for andre. Det mest rationelle for et Husmandsbrug paa 6 à 8 Tdr. Ld. maatte være, at Husmanden i arbejds-travle Perioder hjalp Naboen med Arbejdet mod at denne leverede Heste og Maskinkraft til Udførelse af Arbejdet for ham. Det var mere rentabelt for Husmanden at lade Naboen besørges Høstningen med sin Selvbinder, fremfor at han selv gik og arbejdede med Høsten i en Maanedstid.

Taleren var glad for Hr. Branths Udtalelser og var ganske enig med ham i, at det er lige saa fuldt Husbondens som Tyendets Skyld, naar Forholdene er saa slemme som de er. Det var dog først lige i de seneste Aar, at man sporede en ringere Ansvarsfølelse hos Lærlingen end tidligere. Der er Husbonder, der stadig viser deres Lærlinge stærk Interesse, og dog er Ansvarsfølelsen bleven ringere. Taleren havde selv haft Lærlinge i over 20 Aar og i den Tid haft over 250 ialt og hidtil hver Vinter holdt en Række Foredrag for dem.

Med Hensyn til Udstykning af Jord til mindre Gaardbrug vilde dette næppe bidrage til en Forbedring af Arbejdsforholdene, men det skulde dog indrømmes, at en saadan Udstykning kan være berettiget.

Professor *Westermann* hævdede, at mange større Gaarde havde Jord, der lød saa ubekvemt for Driften, at det var uøkonomisk at drive den, og her var det betimeligt at udstykke til mindre Gaardbrug.

Forpagter *Sonne* bemærkede, at naar Godsejer Branth ikke har mærket de Vanskeligheder, der har været med Eleverne de senere Aar, skyldtes dette den Omstændighed, at han altid havde let ved at faa sine Elever, da disse stadig søgte ham.

Professor *Westermann* takkede paa Selskabets Vegne D'Hrr., der var kommen til Stede ved Mødet, og udtalte en særlig Tak til de to Foredragsholdere for den fortræffelige og klare Oversigt, de her havde givet over et Spørgsmaal, hvis Løsning maatte siges at høre til de vigtigste og vanskeligste Op-gaver for det moderne Landbrug. Han sluttede med at udtale

Ønsket om, at den udførlige og instruktive Betænkning, som her forelaa, og hvori D'Hrr. Foredragsholdere jo havde haft en væsentlig Andel, maatte virke kraftigt i den tilsigtede Retning; men hertil krævedes jo først og fremmest, at mange Landmænd vilde prøve at gennemføre de fremsatte Forslag.

Forpagter *Sonne* mindede om, at overalt hvor et Udvalg arbejder, bistaaet af en Sekretær, er det gerne Sekretæren, der gør det største Arbejde, og Taleren ønskede derfor gerne at overføre til Hr. Hertel Broderparten af den Tak, der udtaltes fra Formandspladsen.

Professor *Westermann* hævdede derpaa Mødet.
